

VÁCLAV MATOUŠ

Dobrušské zvony

V křesťanském světě se začaly zvony používat až od počátku 7. století n. l., v českých zemích pak od příchodu křesťanství a jejich tóny původně oznamovaly širokému okolí, že zde zvítězila Kristova nauka nad pohanstvím. Hlasy zvonů provázely tehdejšího člověka celým jeho životem. Zvony ho k modlitbám i bohoslužbám a hlas umíráčku pak zvěstoval osadě skon spolublížního a vyzýval k modlitbě za jeho duši. Jen za „*ran morových*“ či podobných epidemií, se nezvonilo k jednotlivým úmrtím, nýbrž umíráček zněl jen jednou za den všem zemřelým společně, aby se zbytečně nešířily strach a panika.

Hlasy zvonů měly rovněž zabránit i všemu zlému. Vyzvánělo se proti krupobití, bouřím i mračnům, což bylo později za reforem císaře Josefa II. zakázáno.^{1/} Slavné vyzvánění také oznamovalo i různé významné události tehdejšího veřejného života, zvony byly na poplach před blížícím se nepřítelem, nebo před ohněm či povodní. Ve starších dobách za mlhy, bouří či jiné nepohody jejich hlasy udávaly zbloudilým poutníkům směr cesty k lidským příbytkům.

Jinde zase ponurý cinkot popravního zvonku oznamoval vykonání ortelu světské spravedlnosti nad zločincem.

Z těchto všech důvodů se zvony těšily všeobecné vážnosti i úctě a od 10. století se ujal zvyk jejich svěcení, jakožto předmětů posvátných. Protože se věřilo, že ve zvonech je ukryta tajemná síla, bývaly opředeny řadou pověstí.^{2/}

Nejstarším dochovaným zvonem v Čechách je zvon v Havlíčkově Brodě, pocházející z doby kolem roku 1300, a největším zvonem svatý Zikmund z r. 1549 v katedrále sv. Víta v Praze, dílo zvonaře Jaroše z Brna. Váží 17 tun, je vysoký 2 m a má průměr 2,56 m.^{3/}

Největší zvon na okrese Rychnov nad Kněžnou je 140 centů těžký Kryštof ve zvonici u kostela N. Trojice v Rychnově nad Kněžnou, odlitý Janem Benešovským v Moravské Třebové v letech 1602 - 1604.^{4/}

Nejstarší známý dobušský zvon pocházel z roku 1473 a byl 11 vídeň. centů těžký. Praskl v pondělí po N. Trojici r. 1589, tedy dne 29.5. Příštího roku byl v Hradci Králové opět přelit. To již vážil 43 centy a 8.6. 1590 byl zavěšen na zvonici. Ale po několikerém zvonění se r. 1591 opět rozpadl a ještě téhož roku byl nákladem 141 kopy 14 gr. opět přelit, aby r. 1596 opět pukl. Roku 1597 byl přelit znovu, ale už jen do váhy 50 centů. Při katastrofálním požáru města roku 1806 se rozlil.^{5/}

Další známý dobušský zvon pořídil pan Vilém Trčka z Lípy a na Veliši r. 1551. „... Po nastoupení zboží opočenského daroval ... dvě tarasnice ve tři centéře těžké na zvon do Dobrušky, jenž měl 20 vídeň. centů váhy a ulit byl od Václava Konváře v Hradci Králové léta Páně 1551...“^{6/} A tak se v tomto případě mimořádně naplnila slova veršů:

„A tehdy meč se změnil v pluh
a oštěp v srp, jak slíbil Bůh,

*a zbraň se pak roztaví
ve zvony, jež nás pozdraví...⁷¹*

Dar oněch dvou děl byl významný již proto, že zvonovina byla velmi drahá a vzácná. Skládala se ze 78 dílů mědi a 22 dílů cínu. Slitina, z níž se vyráběla děla, byla zvonovinė nejbližší, ale obsahovala více mědi a odlitek nebyl pak dosti pevný.

Tento zvon však vydržel až do požáru r. 1806 a přelit byl až v r. 1820.

Další zvon z r. 1588, který se dochoval podnes a je dnes nejstarším zvonem ve městě, visí ve zvonici kostela sv. Ducha. Je opatřen nápisem: „*LETHA PANIE MDLXXXVIII SLYT GEST ZWON TENTO KE CTI A CHVÁLE BUOŽI DO MIESTA DOBRUSSKY OD M. ELYASSE ZWONAŘE V HRADCY KRALOWY NAD LABEM.*“

Roku **1607** byl nákladem dobrušských měšťanů **ke kostelu sv. Ducha pořízen další zvon,** tentokrát s česko-německým nápisem: „*ICH RUF MIT MEINEM KLANCK - ZU SAGEN GOTT DEM HERRN DANK - ERINERE AUCH ZU RECHTER ZEIT - DIE MENSCH IN IRER STERBLICHKEIT* (= Svým hlasem vzdávám díky Pánu a člověku smrtelnému připomínám také čas soudu) *K ZADUSSI MĚSTA DOBRUSSKY K SWATYMU DUCHU KE CTI A CHWALE Z NÁKLADY GANA ZEMKA A MANŽELKI GEHO MANDALINY SOUSEDY PRZY GEDNANI GIRZYKA MYCHALKA SOUSEDA.*⁹¹ Zvon byl r. 1917 zrekvírován pro válečné účely.⁹¹

V roce **1607** si město pořídilo **další zvon, který dnes visí nad schodištěm radniční věže** a nese německý nápis: „*BIST DU EIN RICHTER, SO RICHTE RECHT, GOTT IST DEIN RICHTER, DU BIST SEIN KNECHT.*“ (= Jsi-li soudcem, sud spravedlivě, Bůh je tvým soudcem a ty jeho sluhou.) Jedná se o zvonek popravní, jímž se zvonívalo na smrt odsouzeným a který dříve visel na staré šatlavě v dnešním čp. 14.¹⁰¹

Další zvon byl zavěšen tentokrát do zvonice chrámu sv. Václava v r. 1641.¹¹¹ Podle stručného záznamu tehdejšího městského kronikáře Františka Pišla byly **v r. 1670 z milodarů pořízeny další dva zvony.** Podrobnosti nejsou však uvedeny.¹²¹

V těch časech se město o své zvony pečlivě staralo a k jejich opatrování bývali určováni tzv. *pulzanti* - pět k velkému a dva k prostřednímu zvonu. Potřebný tuk k mazání čepů byl povinen dodávat místní kat.¹³¹

Zvonů si stejnou mírou vážili jak katolíci, tak i podobojí. Jan Rudolf Trčka z Lípy, když 30. 8. 1616 vydal dobrušským měšťanům, kteří byli všichni utrakvisté, bohoslužebný řád, neopomenul v něm také nařídít, kdy se má při bohoslužbách vyzvánět.¹⁴¹ Na druhé straně zase císař Josef II., zřejmě aby tak podtrhl přednost katolického náboženství, určil v tolerančním patentu z 13. 11. 1781, že nově vznikající evangelické kostely nesmí mít věže ani zvony.

Dne 25. 4. **1723** byl na zvonici děkanského **kostela sv. Václava zavěšen nový zvon,** zasvěcený sv. Janu. Přelit byl téhož roku v Praze ze starého a prasklého poledníka, který měl nápis „*AVE MARIA GRATIA PLENA 1723*“ (= Zdrávas Marie, milosti plná.) Tuto událost popisuje tzv. *Petrova ševcovská kronika*: „*Léta Páně 1723 v den Zvěstování Panny Marie se zvonice dobrušský po nešpoře spuštěn poledník zvonec na zem, který toho času roztlučený byl a z lásky k témuž záduší a městu od p. Jiřího Procházky, toho času*

důchodního opočenského a rodiče dobrušského, na jeho náklad v Praze přelit a na Strahově posvěcen pod titulem sv. Jana a ten den po sv. Jiří toho léta zavěšen na zvonici...“¹⁵⁾

Další zprávy o dobrušských zvonech jsou až z tragického roku **1806**, kdy 9. května **zničil nejstrašnější požár v dějinách města** 269 domů, radnici i pivovar, kostel sv. Václava, děkanství, obě školy, špitál, masné krámy, 5 židovských domů se synagogou a 69 stodol. Při těchto apokalyptických hrůzách „... *zvony od prudkosti téhož ohně rozlité rozpukány dolů spadaly ...*“¹⁶⁾ Současná kramářská píseň o tom píše:

*„Když celý kostel hořel,
jak hrozně bouchání,
když oltáře padaly
i také figury.
Ve zvonici zvony,
hrozný hřmot, znění,
rozpuknout a upadnout
na zem jsou musely ...“¹⁷⁾*

Požár zničil „... **tři zvony**, z nichž největší 70 centů vážil, dílem se rozlily, dílem na kusy rozpadly. Jen nejmenší dva zvony, z nichž jeden z r. 1641 pocházel, zůstaly bez pohromy.“¹⁸⁾

Po třináct let se musela Dobruška bez velkých zvonů obejít. Až r. 1819, vlivem městského lékaře a pozdějšího purkmistra Antonína Schwarze, byla zahájena sbírka, z jejíhož výtěžku a „... z pozůstatku rozlitych zvonů noví a líbozvuční zvonové přelíti se dali ...“¹⁹⁾ Dne 16.12. 1819 byla s pražským zvonařem Karlem Bellmanem uzavřena smlouva, na jejímž základě odvezl do Prahy již v lednu 1820 Jan Řehák, sedlák z Křovic, 64 centy a 55 liber rozbité zvonoviny v ceně 145 zl. 14 kr. vídeň. čísla.

Nově přelité zvony dne 28.4. 1820 slavnostně vysvětil kanovník pražské kapituly u sv. Víta v Praze Johann von Mendlin za přítomnosti kmotra zvonů knížete Rudolfa Colloredo-Mansfelda a dobrušských svědků děkana Josefa Obsta a zkušeného radního Johanna Jettmara.

Největší zvon o váze 31 centů obdržel jméno Václav, další o hmotnosti 15 centů a 50 liber byl nazván Janen a třetí, který vážil 7 centů a 85 liber, byl vysvěcen ke cti sv. Floriána, patrona před pádem ohně. Ale po kmotrovi knížeti Colloredo-Mansfeldovi se mu říkalo Rudolf. Hlasy těchto zvonů byly tercie, kvinta a oktáva.

Celkové náklady na pořízení nových zvonů činily 1.441 zl. 10 kr. Zvony byly zavěšeny 19.9. 1820, kdy se s nimi poprvé zazvonilo na zkoušku. A pak jejich „... *harmonický zvuk šířil obecnou radost a nikdo netušil, že druhé jejich zvonění bude neštěstí zvěstovati ...*“ Tímto neštěstím byl požár šesti stodol plně naložených obilím v dnešní Opočenské ulici.²⁰⁾

Nyní měla tedy Dobruška celkem devět zvonů. U chrámu sv. Václava tři nové zvony z r. 1820 (sv. Václav, sv. Jan, sv. Florián), poledník z r. 1723, pozváník z r. 1641 a umíráček sv. Barbory. Při kostele sv. Ducha byly dva zvony. Jeden z r. 1588 a druhý z r. 1607. Na radnici pak visel zvonek popravní.

Ke změně tohoto stavu došlo až v r. 1898, kdy „... dne 25. listopadu pukl největší zvon zdejšího kostela, sv. Václav, ulitý roku 1820. Přelit byl nákladem 2.388 zl. r. m. Jiřím Gössnerem v Simmeringu u Vídně.“^{21/} Slavnostně vysvěcen byl 12. února 1900 a obdržel znovu jméno sv. Václav. Ještě týž den byl zavěšen na zvonici.

Pak přišla první světová válka a armáda Jeho Apoštolského Veličenstva císaře rakouského z nedostatku „... potřebného kovu začala rekvírovat i zvony kostelní. Dne 21. února (1917) **zrekvírovány i Dobrušce zvony**. Odňato od sv. Ducha jeden, od děkanského kostela čtyři zvony a to Václav, Jan, Florian a umíráček. Ponevadž by snímání zvonů s věže dlouho trvalo a nákladné bylo, byly zvony na místě rozbity. Město muselo odevzdat i cymbály od věžních hodin; jen zvonek, jímž se dříve zvonilo při cestě odsouzenců na popraviště ... podařilo se zachránit ...“^{22/}

Cymbály z radniční věže a další dva zvony od kostela sv. Václava, pozváník z r. 1641 a poledník z r. 1723 byly odebrány 2.2.1918. Jako poslední byl od sv. Ducha rekvírován zvon z r. 1607, který vojenské úřady zabavily až 23.3. 1918.^{23/} Počátkem téhož roku byly **zrekvírovány i vesnické zvony v okolních obcích. Zachránit se podařilo jen zvonek v Mělčanech**, který z obavy před rekvizicí s obecní zvoničky dne 23.9. 1917 tajně sejmuli a zakopali bratři Jan a Josef Škodovi z Mělčan. Zvonek znovu slavnostně zazněl až 29.12. 1918.^{24/}

Ihned po válce, jak poměry jen trochu dovolily, **snažily se jednotlivé obce získat zvony nové**. Nejprve se to podařilo na Cháborách, kde pro tamní kapli manželé Karel a Anna Smolovi věnovali 14.4. 1919 zvonek o váze 20 kg.

Pro dobušský kostel sv. Václava pořídil první zvon - umíráček - továrník Josef Vaněk. Zvon byl posvěcen 26.8. 1919.

Pak následovaly Pulice, kde obecní zastupitelstvo za starosty Aloise Popelky zakoupilo zvon o váze 39 kg, který 9.11. 1919 vysvětil děkan Josef Domašínský.

Z výsledků sbírky byl zakoupen zvon o váze 52 kg pro obec Domašín s nápisem: „**NA PAMÁTKU VOJÍNŮ PADLÝCH VE SVĚTOVÉ VÁLCE 1914-1918.**“ Posvěcen byl 4.7. 1920.

Děkan Josef Domašínský pořídil pro kostel sv. Václava od broumovské zvonařské firmy Oktáv Winter nový zvon poledník o váze 158 kg v ceně 5.600,- Kč. Zvon byl vysvěcen a vyzdvížen 21.8. 1921.^{25/} Pak následovaly další peněžité sbírky, z jejichž výnosu a za

Obr. 1: Svěcení zvonu sv. Václava 12.2. 1900.

Obr. 2: Nové zvony pro chrám sv Václava v Dobrušce byly vysvěceny 20.9. 1931 (Z prava doleva: Václav, Jan, Josef, Prokop).

značného finančního příspěví děkana Domašinského a kaplana Františka Holana byl nákladem 25.830,- Kč pořízen další zvon o váze 571 kg. S nápisem hlásajícím: „Z MILODARŮ KATOLICKÝCH KOLATORNÍKŮ DOBRUŠSKÝCH J. D. D. (=Josef Domašinský děkan) 1922 OKTÁV WINTER.“ Dne 30.3. byl vysvěcen k počtě sv Prokopa a vyzdvížen na věž, kde byl zavěšen na místě zvonu sv. Floriána.^{26/}

Veliká slavnost svěcení nových zvonů, jako výsledek dlouholetých sbírek mezi osadníky, **se konala v Dobrušce**, kde „... v neděli dne 20. září 1931 posvěceny byly důstojnou slavností tři nové zvony pro zdejší děkanský chrám sv. Václava a jeden zvon pro hřbitovní kostelík sv. Duchu... U kostela proveden akt posvěcení Msgre Josefem Domašinským..., načež odešel průvod se čtvrtým zvonem ke sv. Duchu. Mezitím byly již zvony dopravovány na věž... Konečně o půl sedmé hodině večer rozlaholily se nové zvony vzpomínkou na naše padlé plnou a mohutnou harmonií svého ladění- cis, f, fis...“ Zvony odlišila zvonařská firma R. Manoušek v Brně nákladem 97.000,- Kč.

Zvony zavěšené ve zvonici děkanského kostela dostaly jména sv. Václav (2010 kg), sv. Jan Nepomucký (1188 kg) a sv. Josef (904 kg). Ke sv. Duchu byl určen zvon sv. Prokop o váze 485 kg.^{27/}

Dne 21. 9. téhož roku byly na radniční věž zavěšeny i dva nové cymbály k hodinám. Menší s nápisem: „Jak předchůdce můj v době poroby, já svobodným teď občanům čas uslý hlásím. Že jeden z úderů mých kovových kdys žití tvého bude posledním, věž a žití své dle toho říd!“ Nápis na velkém cymbálu hlásá: „L. P. 1931, když byl prezidentem republiky

T. G. Masaryk a Václav Malý starostou města, pořízeny tyto cymbály nákladem města náhradou za ty, které vláda rakouská k účelům válečným rekvírovala.“^{28/}

Leč novým zvonům nebylo souzeno dlouhého trvání. Vypukla druhá světová válka, daleko horší té předchozí a čtyři nové zvony, pořízené za velkých obětí v r. 1931, byly opět zrekvírovány pro válku, tentokrát ve prospěch nacistického Německa. Ještě že byly jejich hlasy 25. 8. 1940 včas nahrány pro rozhlasové vysílání.

Počátkem dubna 1942 byly zvony zabaveny. Dne 2. dubna, zrovna na Zelený čtvrtek, byl sňat zvon Prokop se zvonice u sv. Ducha. Tři další zvony, tentokrát od děkanského kostela sv. Václava, byly sňaty ve dnech 7.-9. 4. 1942. V pamětní knize děkanství se o tom praví: „... Na zvony děkanského kostela došlo až po velikonočních svátcích. Tak se stalo, že ještě o slavnosti Vzkříšení se slavnostně zvonilo... V úterý po svátcích dne 7. dubna... dopoledne se se zvony loučila Dobruška se slzami v očích. Druhého dne 8. 4. byly sňaty až na největšího Václava. Musela být probourána zeď na věži v okně, jímž po kladce snadno byl celý zvon spuštěn dne 9. dubna 1942. Zůstal jen poledník a umíráček. Tento kostelník Řehák přidělal na místo odebraného pozváníka a tak se od té doby v Dobrušce jen těmito zvony klinkalo...“

Snaha administrátora Miroslava Paclíka (1954-1966), který mezi farníky organizoval sbírku barevných kovů k pořízení nových zvonů, narazila na odpor tehdejších státních orgánů a akce musela být zastavena.

A tak na dobrušských věžích chybí zvony podnes.

Poznámky:

- 1/ Městské muzeum Dobruška (dále jen *MMD*), *Pamětní kniha kostela sv. Ducha v Dobrušce 1760-1766*, sign. VIII/99, kart. č. 68, s. 60: „...proti bouřkám aby se nikdy víc nezvonilo...“; PELCL, F. M.: *Paměti*, s. 54: „1783, 26. listopadu bylo ohlášeno, že zvonění na mraky je císařem zakázáno...“
- 2/ Z nejbližšího i vzdálenějšího okolí nutno připomenout pověsti o zvonech z Dobrého, Neratova, Velkého Uhřínova a především baladu „Věštkyň“ v Kytici od K. J. ERBENA, němuž tuto pověst z Kostelce n. Orl. vyprávěl jeho přítel, tehdy dobrušský kaplan, J. M. Roštlapil.
- 3/ *ABC kulturních památek...*, s. 132; *Slovník naučný* (RIEGER) udává r. 1305; *Příruč. slovník naučný* uvádí r. 1313.
- 4/ JUZA, J.: *720 let města Rychnova nad Kněžnou*, s. 9.
- 5/ *XI. zpráva dobrušských škol 1902/1903...*, s. 7.
- 6/ Tarasnice - dělo určené k boření zdí a hradeb. - Archiv děkanství Dobruška (dále jen *ADD*), kn. č. 79, s. 134.
- 7/ *Píseň o vítězství u Domažlic*. Praha 1979, s. 302.
- 8/ FLESAR, A.: *Popís...*, s. 157.
- 9/ Archiv města Dobrušky (dále jen *AMD*), kn.č. 4, s. 223.
- 10/ Viz nápis na zvonu. FLESAR, A.: *Popís...*, s. 130, uvádí chybné datum 1595. Dále poznamenává, že „...nyní, tj. 1895 se jím na poplach zvoní...“

Orlické hory a Podorlicko, 1999/9

11/ ADD, kn. č. 79, s. 173: „LETHA 1641 TENTO ZVON SLIT JEST ODE MNE MARTINA EXNERA ZVONAŘE A MĚŠTĚNÍNA V HRADCI NAD LABEM“.

12/ AMD, kn. č. 4, s. 32.

13/ Tamtéž, kn. č. 267, fol. 272.

14/ Tamtéž, inv. č. 19.

15/ DFD, inv. č. 141/1, s. 5.

16/ Tamtéž, s. 74, 82.

17/ *Nová píseň o městě Dobrušce, jak velikou zkázu trpěla skrze oheň 1806*, sloka 19.

18/ AMD, kn. č. 4, s. 62.

19/ ADD, kn. č. 79, s. 414.

20/ AMD, kn. č. 4, s. 79-81.

- Německý nápis na zvonu sv. Václav:

*„Zum Gebete, zum gesange,
ja zur Andacht Töne lange.
Auch zur Busse und zur Reue
Rufe jung und alt herbei.
Selten stimm zur Leichenklage
nie zur Brand noch Aufruchsklage.
Läute fröhlich zum Altare
Trauer Bräute fromme Paare
Selbst den Greis an seinem Stabe
Früher zufrieden bis zum Grabe.
Dann wird dich die Nachwell ehren
und uns zollen Dankeszähren.*

Auxillio senatus civiumque viribus Dobruscae post XIII. renata. [=Pomocí rady a přispěním měšťanů dobroušských po 14. letech znovu zrozen].

Gegosen zu Prag von Carl Bellman k.k. Hofglockengiesser den 22. Februar 1820.“

- Na zvonu sv. Jana Nepomuckého je následující nápis:

„Oheň co přetěžký pád mne rozlil a nábožnost města mne dala ulíti zas, bych zněl ku cti Boží a chvále. Obzvláště nákladem Broušila Karla a Barbory, Linharta Jana, Dvořáka Františka, Mandelíka Josefa, Fikra Antonína, Michálka Františka, Jeřka Josefa, Prokopa Kašpara, Jettmara Nepomuka, Khittla Eustacha, Riese Jana, Schwarze Antonína, Synáčka Jiřího a Jana.“

- Na třetím zvonu jménem Rudolf lze čísti:

*„Po nešťastném pádu ohně, který r. 1806 dne 9. května všechno téměř město v popel obrátil, přelít jest zvon tento ke cti a chvále Boží nákladem společných občanů dobroušských.
Adstante Patrone exelsissimo Principe Rudolpho de Collorodo - Mansfeld. Babtista Pragae die 28. Aprilo 1820. Pojďte a chvalte Otce nebeského a velebte jméno jeho. Lit od Karla Belmana v Praze dne 22. února 1820.“*

- Umíráček sv. Barbory má nápis „Mortuos plango [= mrtvých želím] fusa a Carolo Bellman Pragae MDCCCXX“.

21/ AMD, kn. č. 4, s. 175

- 22/ Tamtéž, 223. Popravní zvonek má správný letopočet 1607.
23/ ADD, sign. 492/4.
24/ KUPKA, J. E.: *Pamětní kniha...* 7, s. 86.
25/ Děkaný úřad Dobruška (dále jen DÚD), *Pamětní kniha II.*, s. 362-368.
26/ Tamtéž, s. 368.
27/ AMD, kn. č. 4, s. 316.

Zvony byly opatřeny těmito nápisy:

1. „Svatý Václave, nedej zahynouti nám ni budoucím. Zlobou světové války uloupen, štědrou láskou osadníků nahrazen. Ke cti a chvále Boží věnovali Josef a Václav Vaňkovi, Městská spořitelna, Občanská záložna, Křesťanská jednota sv. Václava, František Matoušek, František Holan, kaplan, Právovárečné měšťanstvo.“
 2. „Svatý Jene Nepomucký hlásej mír Kristův a zjednej hojnost jeho hlasatelův! Pořídil Msgre Josef Domašínský, čestný kanovník a děkan v 83. roce svého věku a v 57. roce svého kněžství.“
 3. „Svatý Josefe, ochraňuj naše rodiny, pilně svobodného státu.“
 4. „Svatý Prokope, zahřívej srdce naše láskou k Božímu a církevnímu přikázání a hlásej pokoj živým i mrtvým! Ke cti sv. Ducha ve 13. roce osvobozené vlasti po světové válce pořídili štedří farníci.“
- 28/ AMD, kn. č. 327, s. 249.

Prameny a literatura:

a) Archivní prameny:

Děkaný úřad Dobruška, *Pamětní kniha II.* (DÚD).
KUPKA, J. E.: *Pamětní kniha obce Měččan 1924-1941.*
Městské muzeum Dobruška, archivní sbírky (MMD).
Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fondy: *Archiv děkanství Dobruška (ADD)*, *Archiv města Dobrušky (AMD)*, *Drobné fondy Dobruška (DFD)*.

b) literatura

DLOUHÝ, J. V.: *Z dějin města Dobrušky.* In: Výroční zprávy Dobrušských škol, 8, 1899/1900, s. 3.
FLESAR, A.: *Popis historicko - archeologicko - statistický okresu opočenského.* Hradec Králové 1895.
JUZA, J.: *720 let města Rychnova nad Kněžnou v datech.* Rychnov n. Kn. 1977.
KOL.: *ABC kulturních památek Československa.* Praha 1985.
MATOUŠ, V.: *Dějiny města Dobrušky v datech 1320-1990.* Dobruška 1994.
TÝŽ: *Ortel podle práva.* Dobruška 1997.
PELCL, F. M.: *Paměti.* Praha 1956.
Příruční slovník naučný IV. Praha 1967.
ROŠTLAPIL, J. M.: *Rod pánů z Dobrušky.* In: Výroční zprávy Dobrušských škol, 9, 1902/1903, s. 7.
TÝŽ: *Rod pánů Trčků z Lípy.* In: tamtéž, 12, 1903/1904, s. 5.
Slovník naučný (F. L. RIEGER) X. Praha 1873.
TRÁŘKA, J.: *Náboženské pověsti: Zvon.* In: Kostelec nad Orlicí a Kostecko I. Kostelec n. Orl. 1992, s. 15.